

## **Kontrola ruchu granicznego realizowana przez organa Policji Państwowej i Straży Granicznej w latach trzydziestych. Polskie dokumenty paszportowe**

Pracując przez szereg lat na granicy uczestniczyłem w procesie kontroli ruchu granicznego, w tym czasie miałem styczność z różnymi dokumentami paszportowymi. Jednak tak naprawdę nigdy nie zastanawiałem się nad tym, jak kiedyś wyglądała kontrola paszportowa, aż do pewnego momentu. Otóż w 1999 r. w GPK Korczowa, gdzie wówczas pełniłem służbę kierownika zmiany, wpadł mi w rękę po raz pierwszy przypadkowo polski przedwojenny dokument paszportowy. Posiadaczem paszportu był obywatel Brazylii, polski ksiądz misjonarz, który wyjechał w sierpniu 1939 r. z Polski i przez te lata, które minęły od chwili wyjazdu, przechowywał polski paszport jak najcenniejszą relikwię. Wówczas ten dokument skserowałem – i jak często bywa w takich sytuacjach – odłożyłem ksero na półkę. Jednak przez cały czas pracy nurtowała mnie myśl, jak przebiegała i była zorganizowana kontrola graniczna w okresie międzywojennym oraz jakie wówczas obowiązywały przepisy.

Czy istniały zasadnicze różnice w technologii odpraw granicznych?, Jak wyglądały polskie paszporty ich zabezpieczenia oraz stemple kontroli granicznej?, Jakie kryteria musiał spełnić zwykły obywatel, aby otrzymać polski paszport?, a jakie warunki musi spełnić cudzoziemiec, aby mógł swobodnie i bez przeszkód wjechać i wyjechać z terytorium państwa polskiego?

Wszystko to przyczyniło się do tego, iż moje zainteresowania poszły w tym kierunku. Zacząłem poszukiwać informacji o kontroli granicznej, przepisów regulujących proces kontroli paszportowej, a także paszportów z minionej epoki. Przeprowadzona kwerenda archiwów pozwoliła zaledwie częściowo odpowiedzieć na nurtujące mnie pytania. Okazało się bowiem, że tak naprawdę niewiele zachowało się dokumentów dotyczących kontroli granicznej. Z zachowanych materiałów wynikało, że kontrolą graniczną w okresie międzywojennym zajmowała się między innymi Państwowa Policja (dalej PP). Sięgnąłem wówczas do ramowych programów nauczania realizowanych przez Szkołę Podoficerską Policji w Wielkich Mostach i tam również nie znalazłem odpowiedzi na nurtujące mnie pytania.

Dopiero w wydanej w 1927 r. przez wileńską dyrekcję policji Tymczasowej Instrukcji dla Policji Państwowej znalazłem opis polskich paszportów, co potwierdziło, że policja dokonywała na granicy państwa kontroli paszportowej.

Dlatego też niniejsze opracowanie należałoby potraktować jako impuls do szerszych poszukiwań. Mając świadomość, iż artykuł trafi do ludzi interesujących i pasjonujących się historią Polski oraz historią formacji granicznych, świadomie zamieściłem artykuł licząc, iż wywiąże się dyskusja, co pozwoli w przyszłości uzupełnić istniejące luki w tym zakresie.

Z chwilą zakończenia działań wojennych w 1918 r. oraz ostatecznym ukształtowaniem się granic ówczesnej Rzeczypospolitej w 1921 r., w miarę następującej normalizacji stosunków gospodarczych i politycznych Polski z sąsiadami, zaistniała pilna potrzeba uregulowania spraw związanych ze swobodnym przemieszczaniem się ludności przez granicę państwa.

Przystępując do tworzenia systemu ochrony granicy państwowej prace rozpoczęto praktycznie od zera. Brakowało bowiem zarówno ludzi posiadających odpowiednie kwalifikacje, przepisów regulujących tok odprawy granicznej, przejść granicznych, a także dokumentów uprawniających do przekroczenia granicy.

W początkowym okresie istnienia państwa w latach 1918-1920 z powodu braku polskich dokumentów paszportowych uprawnione do tego organa, wykorzystując zapasy odziedziczone w spadku po zaborcach, wydawały obywatelom polskim paszporty państw zaborczych, w których policja państwowa zamieszczała adnotację o następującej treści, że paszport jest: „...ważny jako tymczasowy dowód tożsamości w granicach Rzeczypospolitej Polskiej do dnia 31 grudnia 1919 r...”.

## KONTROLA RUCHU GRANICZNEGO

Zgodnie z przepisami art. 2 rozporządzenia prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 grudnia 1927 r., o granicach państwowych, przekroczenie granicy państwowej w okresie międzywojennym było dozwolone tylko na podstawie właściwych dokumentów oraz na drogach celnych lub wyznaczonych przez ministra spraw wewnętrznych w porozumieniu z ministrem skarbu przejściach,

a w przypadku lotnisk w porozumieniu z ministrem spraw wojskowych w punktach przejściowych. W myśl zapisów cytowanej ustawy punktami przejściowymi były również przejścia przez granice linii lotniczych wyznaczone do ruchu lotniczego, jak również porty morskie.

W okresie międzywojennym ze względu na specyfikę odprawianego przez służby graniczne ruchu granicznego występowały następujące rodzaje przejść granicznych:

- kołowe,
- wodne (porty),
- powietrzne (lotniska),
- punkty przepustkowe, w których kontrolę graniczną na podstawie przepustek granicznych dokonywała Straż Graniczna lub Korpus Ochrony Pogranicza.

W zależności od celu i miejsca przekroczenia granicy ruch graniczny w dzielił się na:

- ruch graniczny ogólny,
- ruch tranzytowy,
- mały ruch graniczny (dalej mrg),
- ruch graniczny turystyczny<sup>1</sup>.

Kontrolę osób przekraczających granicę państwową w ruchu pieszym, kołowym, kolejowym oraz rzeczonym dokonywano w miejscach wyznaczonych dla danego ruchu granicznego położonych bezpośrednio na linii granicznej lub przy granicy. Miejsca te nazywane były przejściami granicznymi.

Kontrola graniczna w ruchu kolejowym odbywała się bezpośrednio w pociągach relacji międzynarodowej pomiędzy granicą państwa a jedną ze stacji kolejowych, natomiast kontrole osób podróżujących w międzynarodowej komunikacji lotniczej dokonywano na terenie lotniska w specjalnie wyznaczonych punktach paszportowo-celnych.

W przejściach morskich, usytuowanych na wybrzeżu, kontrolę osób przekraczających granice na kierunku wejściowym do Polski odprawiano na statkach morskich w portach polskich, a przy wyjeździe z Polski – na lądzie.

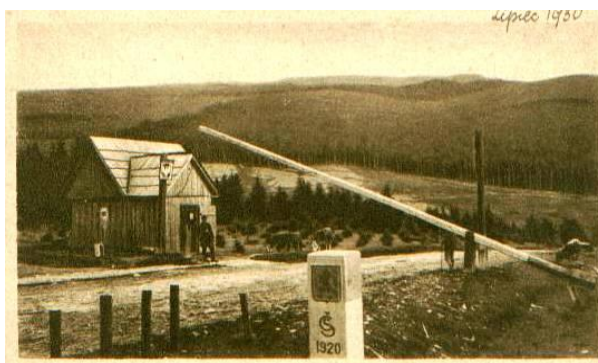
---

<sup>1</sup> *Rodzaje ruchu granicznego, Instrukcja służby granicznej, cz. I, Warszawa 1931, s. 13.*

W początkowym okresie istnienia państwa Polskiego kontrolą graniczną zajmowała się Żandarmeria Wojskowa oraz żołnierze pierwszych formacji granicznych. Prawdopodobnie obowiązki związane z kontrolą ruchu granicznego zostały przekazane Policji Państwowej w 1922 r. tj. z chwilą powstania policyjnych jednostek granicznych przeznaczonych do ochrony granicy państwowej.



Przejście graniczne w Cieszynie (fot. ze zbiorów autora)



Punkt przejściowy w ramach mrg na granicy południowej  
(fot. ze zbiorów autora)

Z uwagi na brak zachowanych wykazów przejść granicznych obecnie jest trudno określić liczbę funkcjonujących w kraju przejść. Liczba ta na przestrzeni dwudziestolecia ulegała ciągłym zmianom. Na podstawie struktury organizacyjnej Policji Państwowej (tj. liczby posterunków granicznych) można w przybliżeniu określić liczbę przejść na granicy z Niemcami, Czechosłowacją oraz królestwem Rumunii.

Tabela nr 1

Wykaz komisariatów i posterunków granicznych  
w latach trzydziestych

Lp.	Województwo	Liczba jednostek granicznych	Komisariaty i posterunki graniczne Policji Państwowej
1.	<b>białostockie</b>	7 posterunków	<b>Placówki:</b> Bargłów, Raczki, Wincenty, Myszyńiec, Bogusze, Czarnków, Grajewo
2.	<b>krakowskie</b>	5 posterunków	<b>Placówki:</b> Grabie, Muszyna, Tylicz, Czarny Dunajec, Zwardoń
3.	<b>lwowskie</b>	5 posterunków	<b>Placówki:</b> Barwinek, Łupków, Cisna, Krywka, Sianki
4.	<b>łódzkie</b>	2 posterunki	<b>Placówki:</b> Praszka, Gola
5.	<b>pomorskie</b>	2 komisariaty 29 placówek	<b>Komisariaty:</b> Tczew i Gdynia <b>Placówki:</b> Chojnice, Długowice, Konarzyna, Brzeźno, Lipnica, Działdowo, Koszelów, Sierakowice, Wygoda, Skaryszew, Nowa Karczma, Dziemiance, Kielno, Mały Kack, Sławoszyn, Strzebielino, Wejherów, Hel, Lubawa, Krotoszyn, Sępólno, Sypniewo, Kamień, Nowy Gołębnik, Janów, Miłobądz, Opalenica, Turza
6.	<b>poznańskie</b>	1 komisariat 13 placówek	<b>Komisariat</b> Zbąszyń <b>Placówki:</b> Zduny, Sośnie, Sulmierzyce, Pawłów, Zbarzew, Wijów, Radzyń, Rawicz, Bojanów, Jutrosin, Kopanica, Międzychód, Sowiągóra
7.	<b>stanisławowskie</b>	1 komisariat 8 placówek	<b>Komisariat</b> Śniatyn <b>Placówki:</b> Wyszków, Serafińce, Niebyłów, Kutry, Woroniecka, Kułaczyn, Śianki, Klimec
8.	<b>warszawskie</b>	2 placówki	<b>Placówki:</b> Chorzele, Janów

Źródło: A. Misiuk, *Policja Państwowa 1919-1939 – powstanie, organizacja, kierunki działania*, Warszawa 1996, s. 209-210.

Kontrola graniczna osób, jak i środków transportu była określona w odrębnych przepisach. Powtarzalność czynności, które musiał dokonać kontroler paszportów w trakcie odprawy granicznej przyczyniło się do tego, iż powstały określone procedury, inaczej mówiąc technologie kontroli paszportowej.

Technologia odpraw paszportowych była zróżnicowana w zależności od rodzaju przejścia granicznego, ale także przede wszystkim od rodzaju kontrolowanego środka transportu.

Zwykle funkcjonariusze Policji Państwowej, którzy dokonywali kontroli paszportowej w przejściu granicznym, po sprawdzeniu tożsamości osoby legitymującej się danym paszportem zabierali książeczki paszportowe do wyznaczonego pomieszczenia, gdzie dane personalne osoby przekraczającej granicę państwową oraz paszportu były wpisywane do specjalnych rejestrów. W dalszej kolejności kontroler dokonywał sprawdzenia czy:

- dany dokument nie budzi uwag co do jego autentyczności,
- właściciel paszportu nie figuruje w wykazie jako osoba poszukiwana,
- dokument paszportowy nie figuruje w wykazie zastrzeżonych dokumentów<sup>2</sup>,

a następnie zamieszczał stempel kontroli granicznej uprawniający do przekroczenia granicy. Dodatkowo na odcisku stempla granicznego funkcjonariusz policji zamieszczał swój podpis.



Stemple polskiej kontroli granicznej z lat trzydziestych: przejście kolejowe Turmont na granicy polsko-łotewskiej

<sup>2</sup> W latach trzydziestych służby graniczne na bieżąco otrzymywały z Urzędów Wojewódzkich wykazy skradzionych na terenie Polski paszportów i dowodów osobistych. Informacja ta zawierała: serię i numer dokumentu, a także miejsce z którego został dany dokument skradziony. Pismo Komendanta Obwodu SG Stryj do podległych w terenie komisariatów SG nr Inf//Tj/38 z dn. 17.12.1938 informujące o skradzionych blankietach dowodów osobistych, Centralny Derżawnyj Istorycznyj Archiw u Lowowi (dalej: CDIA) CDIA we Lwowie, fond 204/1/1271, s. 24.



Przejście drogowe Śniatyn na granicy  
polsko-rumuńskiej



Przejście lotnicze Katowice  
na terenie woj. śląskiego

Fot. ze zbiorów autora

Zbieranie paszportów w przejściach granicznych oraz dokumentowanie pisemne osób przekraczających granicę znacznie wydłużało proces kontroli granicznej. Było przyczyną opóźnień pociągów relacji międzynarodowej, co budziło protesty osób przekraczających granicę państwową. W związku z powyższym minister spraw wewnętrznych w okólniku nr 85 z dnia 19 maja 1931 r. wydał polecenie podległym wojewodom aby: „...kontrola paszportów w pociągach komunikacji bezpośredniej prowadzona była całkowicie w pociągu...”<sup>3</sup>.

Zmiana procedur kontroli granicznej w myśl okólnika, miała wpłynąć na to, że znacznie został skrócony czas odprawy paszportowej, ale przede wszystkim sam kontroler paszportów mógł więcej czasu poświęcić:

- na kontrolę paszportu oraz terminu jego ważności,
- na staranną kontrolę tożsamości posiadacza paszportu,
- oraz na to czy dokumenty odpowiadają wymogom przewidzianym w obowiązujących przepisach<sup>4</sup>.

W okólniku tym minister spraw wewnętrznych określił także, iż w najbliższym czasie zostanie uregulowana kwestia prowadzenia przez funkcjonariuszy krótkich wyciągów, zawierających nazwiska i dane osób poszukiwanych. Wyciągi te miały się znaleźć na wyposażeniu policyjnych organów, tak aby funkcjonariusze w każdej

<sup>3</sup> Okólnik nr 85 z dn. 19.05.1931 o kontroli paszportów na stacjach granicznych, Dz. U. MSW nr 5 z dn. 5.05.1931, s. 256.

<sup>4</sup> Ibidem.

chwili w trakcie kontroli granicznej mogli porównać rysopisy osób i dane paszportowe z wyciągiem bez zabierania paszportu. Inaczej mówiąc mamy tu zapowiedź stworzenia przez organa Policji Państwowej – pierwszej bazy zastrzeżeniowej.

Pierwszym dokumentem, który w sposób kompleksowy uregulował problem kontroli granicznej było rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych z dnia 30 lipca 1938 r. sprawie ruchu osobowego przez granice państwa.

W rozporządzeniu tym zostały określone następujące przepisy tj: kto podlega kontroli granicznej, cele i zasady kontroli granicznej, dokumenty uprawniające do przekroczenia granicy państwowej oraz organa uprawnione do kontroli granicznej.

W myśl obowiązujących wówczas przepisów dokumentami uprawniającymi do przekroczenia granicy Państwa były:

- ważne paszporty zagraniczne wystawione przez władze polskie (paszporty zwyczajne, zbiorowe, służbowe),
- paszporty zagraniczne wystawione przez władze obce zaopatrzone w ważną wizę wjazdową lub przejazdową urzędu zagranicznego Rzeczypospolitej Polskiej,
- ważne dla danego odcinka dokumenty graniczne określające obszar i termin ważności na podstawie umów międzynarodowych [chodzi o mrg i przepustki graniczne – P. K.],
- karty tranzytowe, wystawiane przez towarzystwa okrętowe dla emigrantów do państw zachodnich,
- dowody tożsamości dla cudzoziemców oraz świadectwa tożsamości (tzw. paszporty nansenowskie<sup>5</sup>) wydawane cudzoziemcom przez władze polskie lub obce zaopatrzone w odpowiednie wizy urzędu zagranicznego lub wizy powrotne władz administracji ogólnej,
- ważne polskie książeczki żeglarskie, morskie karty rybackie – *potwierdzone przez armatorów*, obce książeczki żeglarskie i mor-

---

<sup>5</sup> Paszport nansenowski był dokumentem międzynarodowym specjalnego znaczenia wydawany w latach pomiędzy I a II wojną światową uchodźcom oraz bezpaństwowcom przez władze kraju, w którym aktualnie dany uchodźca przebywał. Spełniał rolę dokumentu podróży – paszportu. Nazwa dokumentu pochodzi od nazwiska Wysokiego Komisarza Ligi Narodów do Spraw Uchodźców Fridtjofa Nansena, który w 1922 r., był inicjatorem powstania tego dokumentu.



skie karty rybackie zaopatrzone w odpowiednie wizy urzędu zagranicznego Rzeczypospolitej Polskiej<sup>6</sup>.

W okresie międzywojennym dwustronny ruch graniczny pomiędzy Rzeczypospolitą Polską a Wolnym Miastem Gdańsk (dalej WM Gdańsk) odbywał się na podstawie odrębnych przepisów. W myśl zawartych umów dwustronnych obywatele Rzeczypospolitej Polskiej i WM Gdańsk mogli przekraczać granice państwową na podstawie dowodów osobistych wydanych przez stosowne organa oraz na podstawie legitymacji wydanych przez urzędy państwowe i władze wojskowe.

W trakcie kontroli granicznej uprawnione organa dokonujące kontroli paszportowej uprawnione były do wykonania następujących czynności:

- żądania okazania dokumentu upoważniającego do przekroczenia granicy a w razie potrzeby innych dokumentów osobistych, sprawdzenia autentyczności dokumentu, tożsamości legitymującej się tym dokumentem osoby, ważności co do czasu, na jaki był wydany oraz co do przejścia - o ile to przejście zostało w dokumencie wyznaczone,
- stwierdzenia dokonanej kontroli przez uczynienie odpowiedniej adnotacji w tym dokumencie [zamieszczenie docisku stempla granicznego w paszporcie - P. K.],
- zatrzymania dokumentów osobistych osoby kontrolowanej oraz zatrzymania tej osoby w razie uzasadnionych podejrzeń co do autentyczności tych dokumentów lub też gdyby się okazało, że według posiadanych informacji urzędowych osoba zamierzająca przekroczyć granicę jest poszukiwana przez władze krajowe,
- niedopuszczenia do przekroczenia granicy państwa poza przejściami granicznymi,
- oddawanie w ręce władz granicznych sąsiedniego państwa lub ich organów osób podlegających ekstradycji oraz przy-

---

<sup>6</sup> § 2 rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych z dn. 30.07.1938 r. wydane w porozumieniu z ministrami skarbu, spraw zagranicznych i spraw wojskowych w sprawie kontroli ruchu osobowego przez granice państwa, Dz U. nr 65, poz. 489 z dn. 2.09.1938.

mowania osób wydanych w drodze ekstradycji lub deportowanych z zagranicy do Państwa Polskiego<sup>7</sup>.

Co ciekawe przyjęte wówczas rozwiązania obowiązywały do lat dziewięćdziesiątych XX wieku, kiedy zostały one zmienione nowym rozporządzeniem ministra spraw wewnętrznych z dnia 9 maja 1992 r. w sprawie sposobu kontroli granicznej oraz kontroli osobistej, a także przeglądania zawartości bagaży, sprawdzenia ładunków w portach i na dworcach oraz w środkach komunikacji przez funkcjonariuszy Straży Granicznej. Świadczyło to o jakości tego aktu prawnego, ale przede wszystkim o trwałości przyjętych wówczas rozwiązań regulujących procedurę kontroli granicznej.

W ramach ustawowych uprawnień za kontrolę paszportową odpowiedzialne były następujące organy państwowe:

- Policja Państwowa w przejściach granicznych usytuowanych na granicy państwa,
- Policja Województwa Śląskiego na terenie woj. śląskiego [woj. śląskie posiadało w ramach II RP szeroką autonomię w tym i oddzielną Policję Państwową – P. K.],
- Korpus Ochrony Pogranicza obsługujący mały ruch graniczny na granicy z Królestwem Rumunii, Łotwą i Litwą oraz wspomagający jednostki PP na granicy wschodniej ze Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich (dalej ZSRR),
- Straż Graniczna obsługująca mały ruch graniczny na granicy z Królestwem Rumunii, Czechosłowacją, Niemcami i Wolnym Miastem Gdańsk, a także na granicy morskiej<sup>8</sup>.

---

<sup>7</sup> Ibidem, § 18 ustęp 1.

<sup>8</sup> W okresie międzywojennym, aby zapewnić ludności zamieszkującej obszar strefy nadgranicznej swobodę przemieszczania się przez granice państwa, rząd polski zawarł szereg umów granicznych z państwami sąsiednimi, na podstawie których mieszkańcy obszarów przygranicznych uzyskali możliwość przekraczania granicy państwowej na podstawie przepustek granicznych w ramach małego ruchu granicznego. Do podstawowych umów regulujących ruch graniczny pomiędzy umawiającymi się stronami należały: Konwencja między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czeskosłowacką o ułatwieniach w małym ruchu granicznym, podpisana w Pradze dn. 30.05.1925 r. (Dz. U. nr 43/z 1926, poz. 263), Konwencja między Polską a Niemcami o ułatwieniach w małym ruchu granicznym, podpisana w Gdańsku dn. 30.12.1924 r. (Dz. U. nr 65/z 1926, poz. 383) oraz Konwencja między Rzeczpospolitą Polską a Królestwem Rumunii, dotycząca ułatwień w małym ruchu granicznym polsko-rumuńskim, podpisana w Warszawie dn. 7.12.1929 r. Dz. U. nr 61/z 1931, poz. 492 oraz

W przejściach granicznych ruch graniczny odbywał się na podstawie paszportów natomiast w punktach przejściowych obsługiwanych przez SG oraz KOP ruch graniczny odbywał się tylko i wyłącznie na podstawie przepustek granicznych wydawanych przez starostwa powiatowe. W przejściach granicznych (tzw. drogi celne) kontrola graniczna odbywała się wspólnie z funkcjonariuszami Urzędu Celnego, natomiast w przejściach małego ruchu granicznego kontrolę celną dokonywali strażnicy graniczni lub żołnierze KOP.

Z chwilą utworzenia Straży Granicznej w marcu 1928 r. w kierownictwie Państwowej Policji rozgorzała dyskusja na temat celowości utrzymywania przez Policję posterunków granicznych obsługujących ruch paszportowy. Było to także podyktowane faktem, iż w latach dwudziestych w ramach oszczędności znacznie została zredukowana liczba funkcjonariuszy policji. Przekazanie zadań związanych z kontrolą graniczną SG pozwoliłoby przesunąć funkcjonariuszy z pionu granicznego do pracy w terenie, co znacznie poprawiłoby sytuację kadrową policji.

Przejęcie kontroli paszportowej przez SG w myśl założeń reformy pozwoliłoby na skupienie w rękach jednego organu państwowego wszystkich zadań związanych z ochroną granicy państwowej, w tym i obsługi ruchu granicznego. Rozwiązanie to było podyktowane faktem, iż w tym czasie funkcjonariusze SG wykonywali pomocnicze czynności na rzecz Policji w przejściach granicznych<sup>9</sup>, ale także na podstawie ustawowych uprawnień, w ramach mrg, dokonywali kontroli ruchu granicznego w punktach przepustowych.

Pomimo toczącej się w kręgach kadry kierowniczej policji dyskusji, to tak naprawdę samej Policji Państwowej nie zależało na przekazaniu obowiązków SG, o czym może świadczyć pismo, które zostało wystosowane w 1928 r. przez Dyrektora Departamentu Poli-

---

układ tymczasowy między Polską, a Litwą, dotyczący ułatwień przyznanych mieszkańcom-właścicielom gruntów, położonych po obu stronach linii administracyjnej polsko-litewskiej, przeciętych lub oddzielonych wspomnianą linią, który został podpisany w dn. 7.11.1929 r. w Królewcu Dz. U. nr 29/z 1929, poz. 285.

<sup>9</sup> Do najczęściej wykonywanych zadań w przejściach granicznych przez funkcjonariuszy SG należało: wystawianie posterunków granicznych, wartowników blokujących, konwojowanie pociągów tranzytowych, a także udzielanie pomocy w zwalczaniu zjawiska przemytu oraz przestępstw karno-skarbowych.

tycznego MSW do wojewodów, w którym stwierdzono, że: „Z kontrolą paszportową łączą się ściśle sprawy inwigilacyjne i inne należące do Policji jako organu wykonawczego władz sądowych i prokuratorskich, że rozdzielenie tych czynności od kontroli paszportowej nie wydaje się uzasadnione”<sup>10</sup>. Z pisma tego wynika, że kontrola paszportowa realizowana przez SG w znacznym stopniu utrudniałaby dostęp do informacji jednostkom PP na temat osób oraz środków transportu przekraczających granice państwową, tak niezbędnych dla pracy defensywy policyjnej.

Sytuacja ta zmieniła się w latach trzydziestych, kiedy w przeciążonej dodatkowymi zadaniami Policji ponownie rozpatrywano możliwość przekazania kontroli paszportowej SG. Jednakże poza kilkoma punktami granicznymi przekazanymi na terenie województwa śląskiego Śląskiemu Inspektoratowi Okręgowemu Straży Granicznej kontrola paszportowa do wybuchu II wojny światowej pozostała utrzymana w gestii policji. Nie bez znaczenia była także postawa komendy Straży Granicznej, która z racji braków kadrowych w placówkach granicznych broniła się przed przejściem nowych obowiązków.

W 1939 r. funkcjonariusze policji dokonywali kontroli paszportowej w 149 przejściach granicznych, w tym w 37 przejściach wspólnie z funkcjonariuszami Straży Granicznej<sup>11</sup>.

Omawiając zagadnienie kontroli granicznej nie sposób pominąć ruchu granicznego na granicy polsko-radzieckiej. W okresie międzywojennym była to granica dość specyficzna jak na owe czasy. Zawarte umowy pomiędzy obydwojma państwami nie przewidywały bowiem możliwości przekroczenia granicy państwa w ramach małego ruchu granicznego. Wprawdzie w sporadycznych przypadkach przewidywano możliwość przekroczenia granicy państwowej na podstawie przepustki granicznej, było to jednak związane z poszukiwaniem mienia. Przepustki te nie miały określonego formatu potwierdzonego w międzynarodowych umowach<sup>12</sup>. System ochrony

---

<sup>10</sup> A Misiuk, *Policja Państwowa 1919-1939...*, op. cit., s. 209.

<sup>11</sup> R. Litwiński, *Korpus Policji w II Rzeczypospolitej – służba i życie prywatne*, Lublin 2007, s. 375.

<sup>12</sup> *Ruch pograniczny polsko-sowiecki, Dodatek do wydania VII Tymczasowej Instrukcji dla Policji Państwowej uzupełniony przepisami wykonawczymi oraz ważniejszymi pomocami szkolnymi*, Wilno 1927, s. 78.

granicy funkcjonował w oparciu o szczególne przepisy obowiązujące mieszkańców w strefie nadgranicznej zarówno po polskiej, jak i sowieckiej granicy.

Ruch graniczny odbywał się tylko i wyłącznie w punktach tzw. **stałej kontroli granicznej**, które można było przekroczyć na podstawie ważnych paszportów oraz wiz. Ze względu na sytuację polityczną skala tego ruchu w ogólnej liczbie osób odprawianych przez służby graniczne w Polsce była niewielka. Jednak istniejąca na granicy sieć punktów stałej kontroli dostosowana była do szlaków komunikacyjnych i umożliwiała dobrą komunikację transgraniczną.

W latach dwudziestych punkty stałej kontroli granicznej otwarte były w następujących miejscowościach:

- **w województwie wileńskim i nowogródzkim:** Jagminy, Olechnowicze, Radoszkowicze, Raków, Ilja, Dukszyty, Stołpce, Ruberchowicze, Nagórna, Tużanowicze, Zachacie, Dokszyce, Dołhinowo, Raczki Lipów, Bakłażewo, Filipowa i Orany,
- **w województwie poleskim i wołyńskim:** Zdołbunowo, Jaśkiewiczze, Mikaszewicze, Szymki Korzec, Szumsk Białozora, Ostróg i Rokitna,
- **w województwie tarnopolskim:** Husiatyn, Kałachanówka, Podwołczyżsk, Skala i Toki<sup>13</sup>.

Omawiając kontrole ruchu granicznego należy podkreślić, iż ruch graniczny w skali całego kraju był nie duży. W latach trzydziestych biura paszportowe w kraju wydawały rocznie ok. 90 tys. paszportów. Szacuje się, iż z tej liczby ok. 75% stanowiły paszporty jednokrotne, ok. 2 % paszporty zbiorowe, a wielokrotne ponad 20%. Te dane pozwalają określić w przybliżeniu liczbę Polaków, którzy wyjeżdżali poza granicę państwa na ok. 130-140 tys., co stanowiło wówczas ok. 60% odprawianych wszystkich osób przez polskie służby graniczne.

Analiza tabeli nr 2 dostarcza nam informację także o tym, jaki był popyt na paszporty na terenie całego kraju. W dużej mierze to opłata, którą musiał ponieść zwykły obywatel za wyrobienie polskiego paszportu decydowała o skali i wielkości ruchu granicznego<sup>14</sup>. Wysoka opłata za paszport decydowała o tym, że mieszkańcy

---

<sup>13</sup> Ibidem, s. 78.

<sup>14</sup> W 1930 r. opłaty za wydanie paszportu, na podstawie którego obywatel Rzeczypospolitej mógł wyjechać poza granicę państwa w zależności od celu podró-

ze słabo rozwiniętych gospodarczo terenów woj. wschodnich II RP znajdowali się w gorszej sytuacji.

Tabela nr 2

Liczba wydanych paszportów w kraju przez organa administracji publicznej w latach 1935-1937

	Liczba wydanych paszportów ze względu na cel podróży w tys.			Województwa			
	Ogółem	w celach turystycznych służbowych	w celu migracyjnym	Centralne: warszawskie, kieleckie, lubelskie, białostockie,	Wschodnie: wileńskie, nowogródzkie, poleskie, wołyńskie,	Zachodnie: poznańskie, pomorskie, śląskie,	Południowe: krakowskie, lwowskie, stanisławoskie, tarnopolskie
1935	88	63,1	24,9	23,3	1,1	30,6	8,2
1936	76,5	46,8	29,7	18,8	1,1	17,5	9,4
1937	92,8	65,8	26,5	33,7	1,8	16,7	13,6

Źródło: Mały rocznik statystyczny 1937, 1938.

W latach 1934-1937 służby graniczne odnotowały kontrolę około 365 tys. cudzoziemców, co daje około 90 tys. rocznie. W rozbiciu na poszczególne narodowości kształtowało się to następująco:

Tabela nr 3

Zestawienia statystyczne pod względem narodowości cudzoziemców odprawianych przez polskie służby graniczne w latach 1934-1937

Narodowość	Liczba osób w tysiącach			
	1934	1935	1936	1937
Anglia	3,3	3,8	3,8	4,2
Austria	10	10,7	9,7	9,6
Czechosłowacja	7,3	7,4	6,8	6,8

ży oraz liczby przekroczeń wynosiły: za wydanie paszportu uprawniającego do jednokrotnego przekroczenia granicy - 100 zł, za paszport uprawniający do wielokrotnego wyjazdu za granicę - 250 zł, paszport ulgowy jednokrotny - 25 zł, paszport ulgowy wielokrotny - 150 zł; § 1 rozporządzenia ministra skarbu w porozumieniu z ministrem spraw wewnętrznych z dn. 29.01.1930 r. w sprawie opłat za paszporty na wyjazd za granicę, Dz. U. MSW nr 2 z dn. 15.02.1930 r., poz. 57.

Francja	4,8	4,8	4,9	4,5
Wolne Miasto Gdańsk	3	3,1	3,2	3,6
Holandia	1,3	1,6	1,5	1,9
Łotwa	2,1	2,0	2,3	2,3
Niemcy	29,2	29,7	30,1	29,3
Rumunia	2,2	2,2	2,1	2,2
Szwajcaria	1,4	1,7	1,7	1,6
Węgry	2,3	2,4	2,6	2,7
Włochy	2,3	1,9	1,6	1,8
USA	5,1	5,5	6,9	7,7
inne	12,8	15,7	15,5	15,2
<b>Ogółem:</b>	<b>87,1</b>	<b>92,5</b>	<b>92,7</b>	<b>93,4</b>

Źródło: Mały rocznik statystyczny 1938, s. 58.

Dane te wraz z mrg pozwalają określić w przybliżeniu pod koniec lat trzydziestych ruch graniczny na ok. 200-230 tys. osób rocznie.

Podsumowując należy wspomnieć także o tym, że w przejściach granicznych kontrolę graniczną wykonywano wspólnie z Urzędem Celnym (dalej UC), przy czym czynności UC ograniczone były tylko i wyłącznie do kontroli obrotu towarowego. Dokonując kontroli celnej funkcjonariusze UC korzystali w przejściach granicznych z ochrony i pomocy Państwowej Policji lub Straży Granicznej.

## POLSKIE DOKUMENTY PASZPORTOWE

W okresie międzywojennym dokumentami uprawniającymi do przekroczenia granicy były: paszporty, przepustki graniczne, karty cyrkulacyjne oraz dowody tożsamości.

W latach II Rzeczypospolitej organami uprawnionymi do wydawania polskich paszportów były: w kraju minister administracji publicznej, minister spraw zagranicznych, a poza granicami minister spraw zagranicznych.

Ustawa z dnia 14 lipca 1936 r. o paszportach określała, że obywatel Polski może przekroczyć granice na podstawie ważnego paszportu:

- zwyczajnego,
- służbowego,

- dyplomatycznego<sup>15</sup>,
- zbiorowego<sup>16</sup>.

Warunkiem otrzymania paszportu było:

- posiadanie obywatelstwa polskiego,
- zezwolenia władz wojskowych, jeśli w myśl obowiązujących przepisów zezwolenie takie jest wymagane,
- zaświadczenie przewidziane w przepisach o emigracji, jeżeli wyjazd następuje w celach emigracyjnych,
- zezwolenia rodziców, opiekunów bądź kuratorów jeśli chodziło o osoby niepełnoletnie lub niewłasnowolne<sup>17</sup>.

Osoba ubiegająca się o otrzymanie paszportu musiała złożyć przed stosownym organem wnioszek o wydanie paszportu oraz uiścić opłatę za wydaną książeczkę paszportową. Stawki za wydanie paszportu były określone na drodze rozporządzenia przez ministra administracji publicznej w porozumieniu z ministrem skarbu.

Paszporty wydawane były przeważnie na jedną osobę, ustawa dopuszczała jednak możliwość, iż paszport zwykły może być wydany na więcej niż jedną osobę. Do paszportu męża była dopisywana żona lub w przypadku dzieci do paszportu jednego z rodziców dopisywane były dzieci. Zwykle polskie paszporty zwyczajne były wydawane na okres trzech lat, a paszporty dyplomatyczne i służbowe na okres pełnienia danej funkcji w MSZ. Paszporty zbiorowe ważne były na okres 3 miesięcy i uprawniały do jednokrotnego przekroczenia granicy państwowej. Po powrocie z zagranicy w terminie do 7 dni obywatel zobowiązany był do zwrócenia paszportu do właściwego organu wystawiającego dany dokument.

---

<sup>15</sup> W latach dwudziestych w Polsce paszporty dyplomatyczne przysługiwały osobom piastującym następujące funkcje w państwie: prezesowi Rady Ministrów, ministrom, podsekretarzom stanu, kierownikom ministerstw, specjalnym delegatom rządu polskiego, urzędnikom etatowym centrali MSZ od VI stopnia służbowego, dyplomatom i konsulom, kurierom dyplomatycznym oraz emerytowanym urzędnikom MSZ od IV stopnia służbowego. Ponadto paszporty dyplomatyczne były wydawane małżonkom wyżej wymienionych osób; *Dodatek do wydania VII Tymczasowej Instrukcji dla Policji Państwowej uzupełniony przepisami wykonawczymi oraz ważniejszymi pomocami szkolnymi*, op. cit., s. 65.

<sup>16</sup> Art. 1 ust. 2 ustawy z dn. 14.07.1936 r. o paszportach, Dz. U. nr 56/z 1936, poz. 404.

<sup>17</sup> Ibidem, art. 2.



W uzasadnionych przypadkach organ paszportowy mógł odmówić osobie ubiegającej się o wyjazd poza granice kraju wydania paszportu jeśli:

- osoba ubiegająca się o paszport nie odpowiada warunkom określonym w art. 2,
- wydanie paszportu może narazić na szkodę ważny interes państwowy lub zagrozić bezpieczeństwu, spokojowi lub porządkowi publicznemu,
- przeciwko osobie ubiegającej się o paszport toczy się postępowanie karne o zbrodnię lub występki, a właściwa władza sądowna nie wyrazi zgody na wydanie paszportu,
- osoba ubiegająca się o paszport opiekuje się innymi osobami, a istnieje obawa, że w razie jej wyjazdu osoby te pozostałyby bez należytej opieki<sup>18</sup>.

Co ciekawe w latach dwudziestych organom paszportowym pozostawiono możliwość swobodnej oceny oraz interpretacji warunków czy osoba ubiegająca się o polski paszport spełnia wymogi określone w ustawie. Stwarzało to niebezpieczny precedens, albowiem o przyznaniu paszportu bądź o jego odmowie decydowała dobra wola urzędnika państwowego. Paszport był dobrem, o który ubiegał się zwykły obywatel. W uzasadnionych przypadkach, jeśli osoba naruszyła przepisy art. 3 ustawy o paszportach, dokument mógł być unieważniony lub zatrzymany przez organa państwowe.

Paszporty zwyczajne i zbiorowe wydawane były w kraju przez Starostę Powiatowego. Natomiast w przypadku kiedy obywatel polski przebywając poza granicami kraju i utracił paszport, mógł otrzymać nowy dokument na powrót do kraju lub przedłużyć jego ważność w wydziałach konsularnych MSZ. Wówczas paszporty wydane przez służby konsularne były traktowane jako konsularne.

Paszporty dyplomatyczne i służbowe były szczególnymi dokumentami wydawanymi przez ministra spraw zagranicznych, gdyż dokument ten mogły otrzymać tylko pewne kategorie osób, a lista osób uprawnionych do posiadania tego dokumentu była określana w osobnym rozporządzeniu. Paszporty służbowe przysługiwały pracownikom MSZ nie posiadającym statusu dyplomatycznego lub

---

<sup>18</sup> Tamże art. 3.

osobom zatrudnionym przez MSZ, ponadto paszporty służbowe były wydawane również przez ministra administracji publicznej.

W okresie międzywojennym wprowadzone przez ustawę z 1936 r. wzory nowych paszportów były kolejną zmianą i przyczyniły się do tego, iż pod koniec lat trzydziestych obowiązywały zarówno paszporty starego wzoru jak i nowego. Paszporty wydawane były przez uprawnione polskie organy paszportowe już od 1919 r.

Stosunkowo wysokie stawki opłat paszportowych powodowały, że dostęp do tego dokumentu był ograniczony dla ludzi niezamożnych. Przy stosunkowo niskich dochodach przeciętnego obywatela zwłaszcza w strefie nadgranicznej czyniło z paszportu towar niemalże luksusowy. Powstała nowa granica państwa przyczyniła się do tego, iż linia graniczna rozdzieliła rodziny, podzieliła gospodarstwa rolne, utrudniła działalności gospodarczą na terenach przygranicznych. Sytuacja ta była przyczyną problemów natury administracyjnej.


Rozwiązaniem ułatwiającym kontakty rodzin rozdzielonych nową granicą była możliwość przekroczenia granicy na podstawie przepustek granicznych w ramach małego ruchu granicznego, jednakże system ten obejmował swoim zasięgiem tylko mieszkańców strefy nadgranicznej. Spośród wszystkich państw sąsiadujących z II RP Państwo Polskie w okresie międzywojennym zawarło umowy o małym ruchu granicznym z:

- Niemcami,
- Czechosłowacją,
- Litwą,
- Królestwem Rumunii.

Osobami uprawnionymi do otrzymania przepustki granicznej, na podstawie której można było przekroczyć granicę, byli mieszkańcy zamieszkujący w pasie granicznym lub osoby przebywające powyżej 3 miesięcy oraz urzędnicy państwowi na czas pełnienia funkcji. Podczas przekroczenia granicy w trakcie kontroli granicznej nie był wymagany paszport od właściciela przepustki.

Mieszkańcy pasa nadgranicznego mogli przekroczyć granicę w specjalnie wyznaczonych punktach przejściowych na podstawie przepustki wydanej przez Starostę Powiatowego (w miejscowościach nadgranicznych znajdujących się pasie nadgranicznym).

Wykaz funkcjonujących punktów przepustowych na poszczególnych odcinkach granicy państwowej znajdował się w załączniku umów o mrg zawartych przez Stronę polską.

RZECZPOSPOLITA POLSKA.  POLONIA.

STAROSTWO POWIATOWE w KOSOWIE. — PREFECTURA JUDETULUI COSOV.

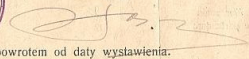
Przepustka do przejścia punktu granicznego  
w przestrzeni 8 klm. od granicy polskiej.


Bilet de trecere pe ste frontiera.

Zezwala się P. <i>Tadeusz Matysiak</i> urodzonemu w <i>Kampanie</i> zamieszkałemu w <i>Kosow</i> powiat <i>Kosow</i> zajęcie <i>rolnic</i>	Liberat D. <i>Tadeusz Matysiak</i> Nascut la <i>Kampan</i> Domicilet in Comuna <i>Kosow</i> Judetul <i>Kosow</i> De profesiune _____
--	--

do przejścia granicy w punkcie granicznym: *Kuty-Wyżnica - Cuti-Vijnta.*

Iscăv, data *11 Iunie* 1930.  
Cosov, la \_\_\_\_\_

Stempel Local Tumbulul	Własnoręczny podpis właściciela przepustki Semnatul titularului <i>Matysiak T.</i>	STAROSTA: — PREFECTUL JUDETULUI: T. Z. 
------------------------	--	--



Ważna dla jednej osoby na pięć dni tam i z powrotem od daty wystawienia.  
 Valabil petimp de cinci zile numai pentru singura calatorie.

Strona przednia oryginału przepustki granicznej mrg obowiązująca na polsko-rumuńskim odcinku granicy – ze zbiorów autora

Ze względu na cel pobytu za granicą wyróżniało się następujące rodzaje przepustek granicznych:

- jednorazowe ważne do 14 dni uprawniające do jednokrotnego przekroczenia granicy i pobytu za granicą do 3 dni;
- stałe ważne 3 miesiące (granica niemiecko-polska) oraz 6 miesięcy (granica polsko-czechosłowacka), upoważniające do wielokrotnego przekroczenia granicy, przy czym jednokrotny pobyt za granicą nie mógł przekroczyć 3 dni na granicy polsko-niemieckiej oraz maksymalnie do 6 dni (na granicy polsko-czechosłowackiej) w zależności od wykonywanego zawodu;
- gospodarcze dla właścicieli gruntów rolnych przeciętych linią graniczną, ich rodzin oraz zajętych w gospodarstwie; ważna na 1 rok<sup>19</sup>.

<sup>19</sup> *Maty ruch graniczny. Straż Graniczna. Zbiór najważniejszych przepisów*, Warszawa 1930, s. 145.

Posiadacz przepustki granicznej w ramach mrg mógł przekroczyć granicę w określonych punktach przejściowych pieszo, konno, wozem, saniami, motocyklem samochodem oraz koleją. Punkty przejściowe obsługujące ruch graniczny w zależności od pory roku czynne były:

- na granicy polsko-litewskiej:
  - od 1 marca do 30 września w godzinach 4-21,
  - od 1 października do 1 marca w godzinach 7-17;
- na granicy polsko-niemieckiej:
  - od 1 kwietnia do 30 września w godzinach 6-20,
  - od 1 października do 31 marca w godzinach 7-18;
  - przepustki gospodarcze od 1 marca do 30 września w godzinach 4-20:
- na granicy polsko-czechosłowackiej:
  - od 1 marca do 30 września w godzinach 6-21,
  - od 1 października do końca lutego w godzinach 7-19;
  - przepustki gospodarcze od 1 marca do 30 września w godzinach 4-22:
- na granicy polsko-rumuńskiej:
  - od 1 marca do 30 września w godzinach 6-20,
  - od 1 października do 1 marca w godzinach 7-18.

Ograniczenia czasowe w przekroczeniu granicy państwowej na podstawie przepustki granicznej nie dotyczyły duchownych, lekarzy, weterynarzy, akuserek oraz straży pożarnej i kopalnianej w trakcie akcji ratunkowych. Nadzór i kontrolę graniczną sprawowała w przejściach mrg SG oraz KOP. W odróżnieniu od przejść granicznych w punktach przepustowych nie było funkcjonariuszy Urzędów Celnych a ich funkcje wykonywali funkcjonariusze SG. Należy w tym miejscu podkreślić, iż przepisy zawarte w konwencjach o mrg nie zezwalały na przewóz przez granice w punktach przepustowych towarów podlegających ograniczeniom celnym. W przypadku stwierdzenia naruszenia warunków zawartych w konwencji o mrg przez posiadacza przepustki (przemyt towarów przez granicę lub przekroczenia terminu pobytu za granicą) Straż Graniczna wnioskowała do Starosty Powiatowego o odebranie przepustki granicznej.

Pomimo obowiązywania ułatwień w małym ruchu granicznym i stosunkowo niewielkiej ceny za przepustkę graniczną<sup>20</sup> liczba odprawianych osób w ramach mrg była niewielka. Dla przykładu w punkcie przepustowym Jabłonica na granicy polsko-czechosłowackiej podległym Małopolskiemu Inspektoratowi Straży Granicznej w okresie od 20 czerwca 30 czerwca przekroczyło granice na podstawie przepustek granicznych 13 osób<sup>21</sup>. Straż Graniczna prowadziła ewidencję osób odprawianych w ramach mrg w postaci wykazu, który zawierał następujące dane: datę przekroczenia granicy, nazwisko i imię, datę urodzenia, miejsce zamieszkania, powód przekroczenia granicy, obywatelstwo, dokumenty, na podstawie których dana osoba przekraczała granice oraz dane dokąd się dany obywatel udaje<sup>22</sup>.

## WIZY ICH RODZAJE

Osobnym dokumentem uprawniającym do przekroczenia granicy była wiza polska, którą wydawano cudzoziemcom a uprawniała do wjazdu, pobytu i wyjazdu z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. W myśl przepisów osoba nie posiadająca polskiego obywatelstwa ubiegająca się o wjazd do Polski, musiała się zgłosić poza granicami państwa do polskiego przedstawicielstwa dyplomatycznego lub urzędu konsularnego i po załatwieniu stosownych formalności otrzymywała w zależności od celu podróży lub pobytu określoną wizę. W okresie międzywojennym swoboda przemieszczania się ludności przez granice państwowe podlegała pewnym ograniczeniom i obostrzeniom. Politykę reglamentacji liczby cudzoziemców przekraczających polską granicę państwową prowadzono w oparciu o system wizowy<sup>23</sup>.

---

<sup>20</sup> Opłata pobierana przez Starostwa Powiatowe za przepustkę graniczną w zależności od granicy kształtowała się w wysokości: jednorazowa od 50 gr. do 2 zł, stała - 3 zł oraz gospodarcza 2 zł.

<sup>21</sup> Wykaz osób przekraczających granice państwa legalnie przez punkt przejściowy w Jabłownicy (k-t Worochta) za czas 20-30.06.1937, CDIA we Lwowie, Fond 204/1/1085, s. 3.

<sup>22</sup> Ibidem, s. 1.

<sup>23</sup> Wiza (z fr. visa) pisemne zezwolenie na przekroczenie granicy państwowej lub pobyt na terenie obcego państwa wystawiana cudzoziemcom przez przedstawicielstwa dyplomatyczne lub urzędy konsularne danego państwa.

W okresie międzywojennym na podstawie ustawowych uprawnień do udzielania za granicą i w kraju polskich wiz były uprawnione następujące organa: polskie służby konsularne, Państwowa Policja oraz Wojewodowie i Starostowie Powiatowi.

W latach dwudziestych na podstawie rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych z dnia 15 grudnia 1928 r. o ruchu cudzoziemców wydanego w porozumieniu ministrem spraw zagranicznych polskie przedstawicielstwa dyplomatyczne i urzędu konsularne wydawały następujące rodzaje polskich wiz:

- wiza pobytowa:
  - jednokrotna,
  - wielokrotna;
- wiza przejazdowa uprawniając do:
  - jednorazowego przekroczenia granicy,
  - jednorazowego przejazdu i powrotu,
  - wielokrotnego przejazdu;
- zbiorowa wiza przejazdowa,
- wiza dyplomatyczna,
- wiza służbowa.

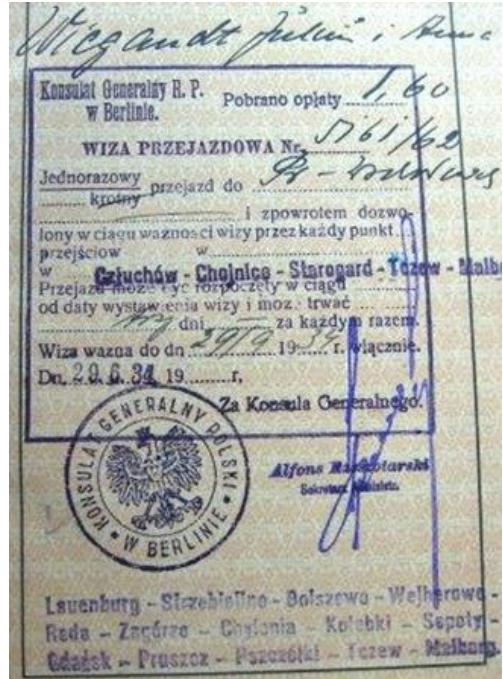
W szczególnych przypadkach na podstawie rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych o dokumentach uprawniających do przekroczenia granicy, cudzoziemiec mógł otrzymać polską wizę przejazdową w przejściu granicznym<sup>24</sup>.

Wówczas wizę udzielali wyznaczeni funkcjonariusze Państwowej Policji, przy czym wystawienie cudzoziemcowi wizy w przejściu traktowane było jako wypadek nadzwyczajny.

Natomiast w przypadku braku polskiej wizy pobytowej, przy wjeździe do Polski, służby graniczne zmuszone były zawracać podróżnych do najbliższych konsulatów RP w celu uzyskania polskiej wizy.

---

<sup>24</sup> Okólnik ministra spraw zagranicznych dot. obowiązku posiadania wiz przez cudzoziemców, Dz. U. MSZ nr 9 z dn. 15.12.1934.



Wzory polskich wiz wydane w latach trzydziestych przez polskie urzędy konsularne – ze zbiorów autora

Kolejnym organami uprawnionymi do udzielania zezwoleń na pobyt w Polsce, a tym samym odpowiedzialnymi za politykę migracyjną w stosunku do cudzoziemców przebywających czasowo lub będących na pobycie stałym, były urzędy wojewódzkie oraz starostwa powiatowe, które wydawały następujące rodzaje decyzji administracyjnych w tym wiz:

- karta osiedlenia,
- wiza osiedleńcza,
- administracyjna wiza pobytowa,
- wiza uzupełniająca,
- karta pobytu czasowego,
- przepustka lądowa pasażerska,
- przepustka marynarska.

Dodatkowo polskie służby konsularne na podstawie międzynarodowej konwencji o ustanowieniu karty tranzytowej dla emigrantów podpisanej przez członków Ligi Narodów w Genewie dnia 4 czerwca 1929 r., ratyfikowanej przez rząd polski wydawały dla cudzoziemców podróżujących w tranzycie przez Polskę:

- kartę tranzytową dla emigrantów.

Wprowadzenie obowiązku wizowego w okresie międzywojennym dla cudzoziemców było normą obowiązującą wówczas w stosunkach międzynarodowych. Poprzez system wizowy starano się ograniczyć przyjazdy osób, których cel pobytu na terytorium RP był niepożądany ze względów politycznych. Wypełnienie formularzy wizowych było także źródłem informacji dla służb wywiadowczych o osobach ubiegających się o polską wizę, o celu podróży, ale przede wszystkim o kontaktach cudzoziemca w kraju, to pozwalało również na racjonalizację działań wywiadowczych w stosunku do pewnej kategorii osób będących w sferze zainteresowania służb wywiadowczych kraju. Poprzez odmowę wydania polskiej wizy starano się także nie dopuścić do wjazdu i pobytu na terenie Polski, co było istotne z punktu bezpieczeństwa wewnętrznego kraju, cudzoziemców zaangażowanych w działalność:

- partii komunistycznych,
- organizacji nacjonalistycznych,
- ugrupowań politycznych i organizacji prowadzących na terenie kraju działalność nielegalną godzącą w żywotne interesy państwa.



Były to zadania niezwykle ważne zwłaszcza w pierwszej połowie lat trzydziestych, kiedy na terenie woj. wschodnich Polski nasiliły się działania separatystyczne, a także dochodziło do aktów terrorystycznych i działań dywersyjnych w rejonach zamieszkałych przez mniejszość ukraińską i białoruską. Uszczelnienie granicy państwa oraz ograniczenie możliwości legalnego przekroczenia granicy państwowej wpłynęły na poprawę sytuacji w województwach wschodnich<sup>25</sup>.

Z danych przytoczonych przez Wojciecha Skórę wynika, iż w latach 1923-1929 polskie służby konsularne wydały ponad 1,3 mln wiz na wjazd do Polski<sup>26</sup>. Największe apogeum przypadło na początkowy okres lat dwudziestych, kiedy to rocznie wydawano ok. 300 tys. wiz. W olbrzymiej większości były to wize wydawane obywatelom państw obcych pochodzenia polskiego w celach repatriacyjnych. Sytuacja ta uległa zmianie w latach trzydziestych po zaostrzeniu przepisów wizowych, co przyczyniło się do spadku ilości wydawanych wiz do ok. 90 tys. rocznie.

Spośród różnych narodowości ubiegających się w polskich konsulatach o prawo wjazdu, przejazdu i wyjazdu z Polski najwięcej wiz wydano obywatelom następujących państw: Niemiec, Rumunii, Czechosłowacji, Austrii, Francji, W. Brytanii, ZSRR oraz Włoch<sup>27</sup>. Polska polityka wizowa na przestrzeni lat podlegała ciągłym zmianom i w dużej mierze zależała od sytuacji politycznej w danym kraju. Przykładem tego może być ZSRR, kiedy w okresie kolektywizacji oraz w czasach wielkiego głodu na Ukrainie służby konsularne odnotowały wzrost liczby złożonych wniosków o wydanie polskiej wize. Stwierdzono wówczas, że polskie wize były wykorzystywane przez ob. ZSRR do celów emigracyjnych. Aby temu zapobiec zaostrzono kryteria wizowe, co wpłynęło na zwiększenie liczby wydanych decyzji o odmowie udzielenia polskiej wize.

Tak skomplikowany system wizowy obowiązujący w latach II Rzeczypospolitej wpływał na to, iż przyjazdy do Polski cudzoziemców były reglamentowane. Przejście skomplikowanej procedury

---

<sup>25</sup> P. Kozłowski, *Małopolski Inspektorat Okręgowy Straży Granicznej w latach 1928-1935. Studium z dziejów formacji granicznych*, Rzeszów 2007.

<sup>26</sup> W. Skóra, *Służba konsularna Drugiej Rzeczypospolitej. Organizacja, kadry i działalność*, Toruń 2006, s. 707.

<sup>27</sup> *Ibidem*, s. 708.

wizowej w konsulacie w znacznym stopniu ograniczała potencjalną liczbę osób, które mogły otrzymać polską wizę. Kolejnym powodem, który mógł mieć znaczenie na ograniczenia liczby wydawanych wiz była jej cena. Dla przykładu według obowiązującego taryfikatora opłat konsularnych, który zmieniał się kilkakrotnie w okresie międzywojennym, polska wiza pobytowa jednokrotna kosztowała – 25 zł, wielokrotna – 40 zł, a osiedleńcza – 50 zł<sup>28</sup>. Stosunkowo niska cena za otrzymanie wizy przejazdowej w zależności od krotności przekroczenia granicy państwowej wynosząca za jednokrotną 2,50 zł oraz za wielokrotną 12 zł nie rekompensowała jednak wcześniejszych ograniczeń.

Należy podkreślić, że pewną próbą ożywienia międzynarodowej wymiany gospodarczej i turystycznej mającej wpłynąć na rozwój gospodarki państwa, zwłaszcza w rejonach turystycznych Polski, byłoby zawarcie przez rząd dwustronnych umów o zniesieniu obowiązku wizowego. Dla przykładu warto przytoczyć w tym miejscu decyzję podjętą przez Rząd Włoski, który z dniem 01.09.1933 r. jednostronnie zniósł obowiązek posiadania wiz dla obywateli Polski udających się do Włoch w celach turystycznych. Co ciekawe, pomimo wprowadzonych ułatwień przez Stronę włoską dla polskich obywateli, strona Polska nadal utrzymała obowiązek posiadania wiz dla mieszkańców Półwyspu Apenińskiego.

W latach trzydziestych służby dyplomatyczne rozpoczęły negocjacje, co w konsekwencji doprowadziło do zawarcia umów o zniesieniu obowiązku wizowego między innymi z następującymi państwami:

---

<sup>28</sup> Rozporządzenie ministra spraw zagranicznych z dn. 23.04.1932. w porozumieniu z ministrami: skarbu, przemysłu i handlu, spraw wewnętrznych, sprawiedliwości oraz pracy i opieki społecznej w sprawie zmiany taryf opłat konsularnych, Dz. U. nr 36 z 1932, poz. 394.

Tabela nr 4

## Wykaz państw; z którymi Polska na zasadach wzajemności zniosła obowiązek wizowy

Lp.	Państwo	Rodzaj paszportu	Rok zawarcia umowy o zniesieniu obowiązku wizowego
1.	Austria	dyplomatyczny	01.06.1930
2.	Estonia	dyplomatyczny	01.06.1930
3.	Finlandia	dyplomatyczny	01.06.1930
4.	Holandia	dyplomatyczny, służbowy	10.07.1931
5.	Królestwo Jugosławii	dyplomatyczny	10.08.1933
6.	Łotwa	dyplomatyczny	01.06.1930
7.	Królestwo Rumunii	dyplomatyczny	01.08.1933
8.	Szwajcaria	dyplomatyczny	15.08.1930
9.	Węgry	dyplomatyczny	01.08.1933
10.	Królestwo Włoch	dyplomatyczny	01.09.1933

Źródło: Dzienniki Urzędowe Ministerstw: Spraw Zagranicznych oraz Spraw Wewnętrznych.

Z analizy danych przytoczonych w tabeli wynika, że ułatwienia te dotyczyły służb dyplomatycznych i konsularnych, których liczba nie mogła w znaczny sposób wpłynąć na ożywienie i zwiększenie ruchu granicznego. Zmiany te nie dotyczyły bowiem zwykłych obywateli.

## ZAŁĄCZNIKI

### Podanie o paszport – kwestionariusz paszportowy

Do  
Starostwa Grodzkiego  
w KRAKOWIE

**Podanie o pozwolenie na wyjazd za granicę.**

Ja, niżej podpisany \_\_\_\_\_  
(zawód) \_\_\_\_\_ zamieszkały w \_\_\_\_\_  
od dnia \_\_\_\_\_ r. oświadczam, iż jestem obywatel \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_ , wyznania \_\_\_\_\_ urodzon \_\_\_\_\_  
w \_\_\_\_\_ dnia \_\_\_\_\_ r. na dowód czego \_\_\_\_\_  
posiadam dokument osobisty \_\_\_\_\_  
i upraszam o wydanie mi paszportu zagranicznego na wyjazd \_\_\_\_\_  
Dzieci do lat 14 o ile wyjeżdżają z petentem do \_\_\_\_\_  
Imię: \_\_\_\_\_ Wiek: \_\_\_\_\_ Płeć: \_\_\_\_\_ Powód wyjazdu \_\_\_\_\_  
1. \_\_\_\_\_  
2. \_\_\_\_\_  
3. \_\_\_\_\_

Załączam świadectwo kwalifikacyjne, fotografie, oraz dokumenty:

1. \_\_\_\_\_  
2. \_\_\_\_\_  
3. \_\_\_\_\_  
4. \_\_\_\_\_  
5. \_\_\_\_\_

Data \_\_\_\_\_

Podpis własnoręczny: \_\_\_\_\_

Ze zbiorów autora

Paszport starego wzoru wydawany w kraju i za granicą do 1937 r.

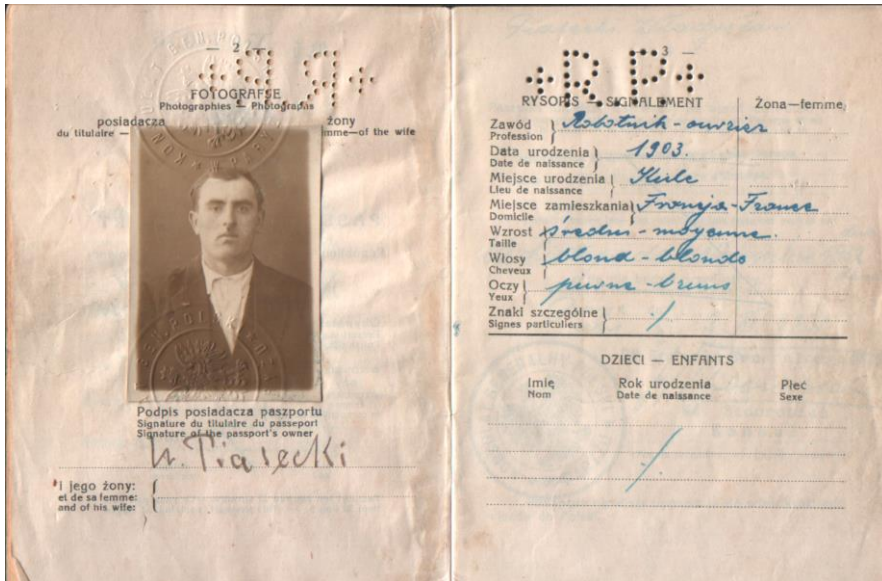
Okładka paszportu zwyczajnego wydanego przez konsulat RP  
w Paryżu



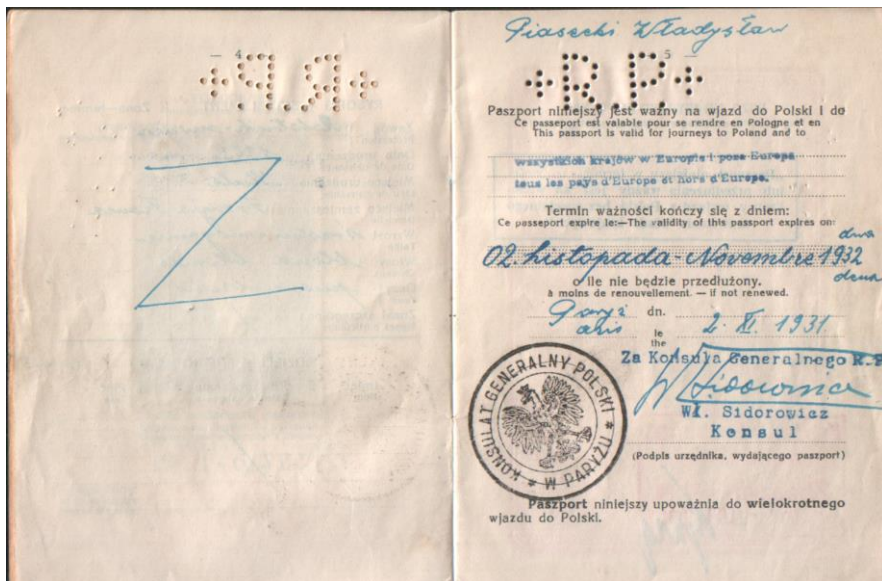
Strona 1 paszportu konsularnego wydanego przez konsulat RP w Paryżu



Strona 2 i 3 paszportu konsularnego wydanego przez konsulat RP w Paryżu



Strona 4, 5 paszportu konsularnego wydanego przez konsulat RP w Paryżu



Strona 6 i 7 paszportu konsularnego wydanego przez konsulat RP w Paryżu



Strona 8 i 9 paszportu konsularnego wydanego przez konsulat RP w Paryżu



Paszport serii G nr 099056 – depozyt Archiwum MSZ w Warszawie

Paszport zwyczajny nowego wzoru wydawany w kraju  
i za granicą po 1937 r.

Okladka paszportu

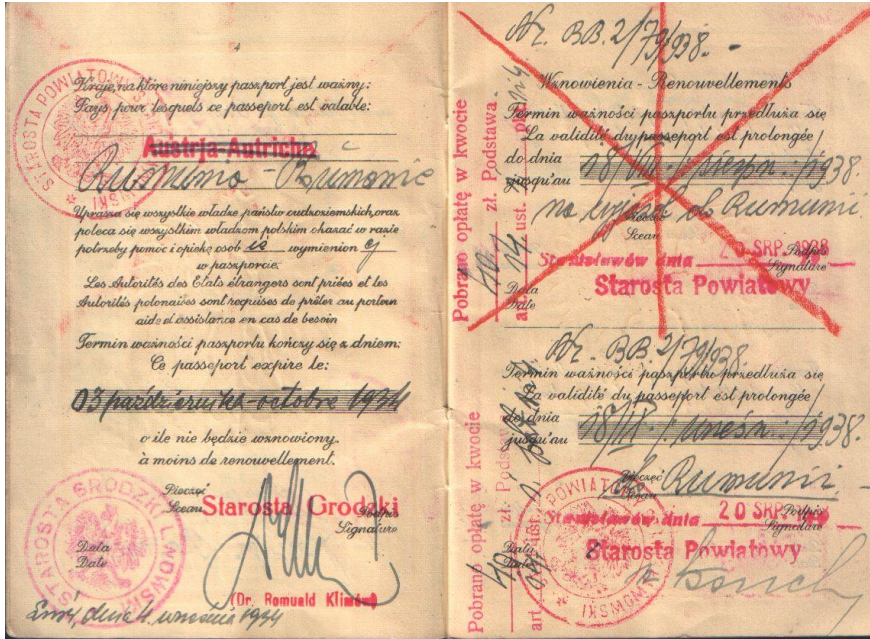


Strona 2 i 3 paszportu

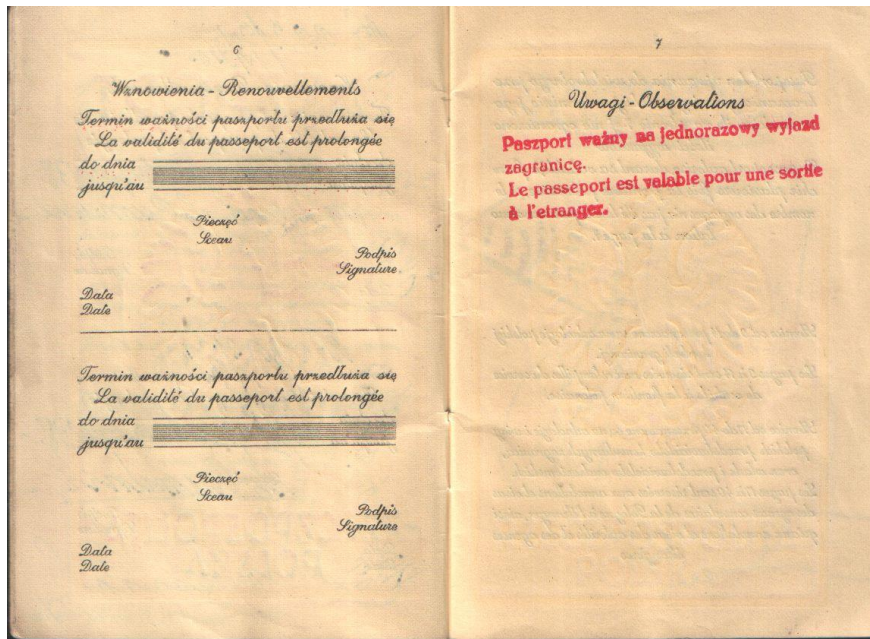


Strona 4 i 5 paszportu zwykłego

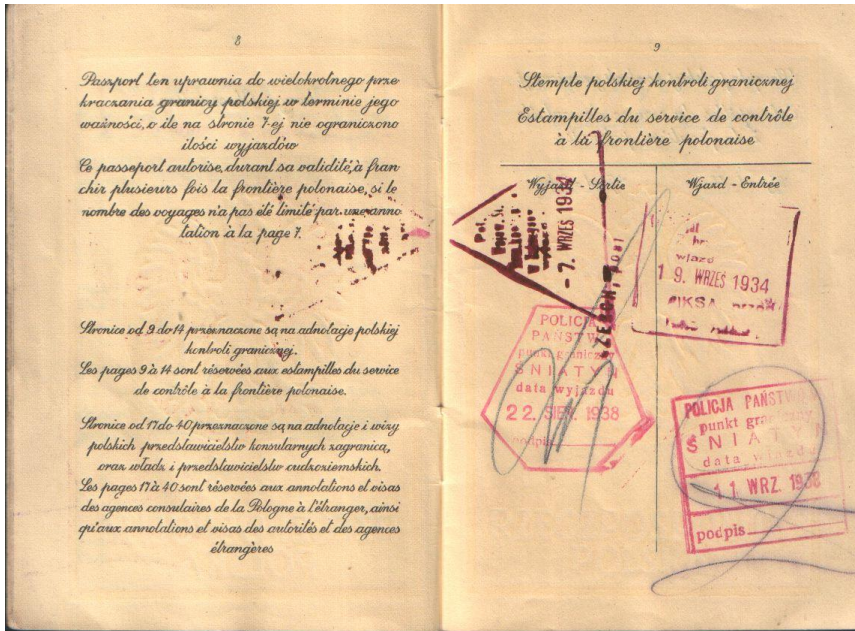




Strona 6 i 7 paszportu zwykłego



Strona 8 i 9 paszportu zwykłego



Strona 25 i 26 paszportu zwykłego ze znakiem wodnym umiejscowionym w tle



Znak wodny - negatywowy

Znak wodny pozytywowy

Paszport dyplomatyczny



Okladka paszportu dyplomatycznego

Paszport dyplomatyczny serii A nr 002667 – depozyt Archiwum MSZ w Warszawie

124  
73

~~xx) Poprawione - corrigé~~  
London, le 3. I. 1901  
Roubaix, le 3. I. 1901  
sa date de pour le laissez

PASZPORT DYPLMATYCZNY. PASSEPORT DIPLOMATIQUE

W Imieniu Rzeczypospolitej Polskiej Au Nom de la République Polonaise

Wszystkim, komu o tym wiadomości ma, wiadomo, czynimy iż  
Pan Witold Stanisław Ryszajński  
~~Attaché commercial~~ ~~x)~~  
~~Ambassade R. P. à Moscou~~  
urodzony w m. Lwów  
dnia 3. I. 1901  
idzie się za granicę

A tous ceux qui ces présentes verront  
faisons savoir que  
Witold Stanisław Ryszajński  
~~Attaché Commercial~~ ~~x)~~  
~~de l'Ambassade de Pologne à Moscou~~  
né à Lwów  
le 3. I. 1901  
se rend à l'étranger

Wobec czego polecamy wszystkim władzom polskim cywilnym i wojskowym oraz prosimy odpowiednie władze zagraniczne aby pozwoliły MM. swobodnie przejechać i udzieliły pomocy i opieki w razie potrzeby.

En raison de quoi nous requérons les autorités civiles et militaires polonaises et prions les autorités étrangères de nous le laisser librement passer et de lui accorder aide et protection en cas de besoin.

Paszport niniejszy ważny jest do 1 lutego 1939 Passeur valable jusqu'au 1 février 1939  
Warszawa, dnia 17 stycznia 1938 Varsovie, le 17 janvier 1938

Minister Spraw Zagranicznych pour Le Ministre des Affaires Étrangères

x) ~~ii) Sekretarz Ambasady #9~~  
~~iii) Secrétaire de l'Ambassade xx)~~  
Stanisław Eska  
Naczelnik Wydziału

poprawione - corrigé  
London, le 5. I. 1941  
à Londres, le 5. I. 1941  
Minister le 5. I. 1941

Nº 13/38  
ja A. Nr. 002667

Podpis właściciela  
Signature du porteur

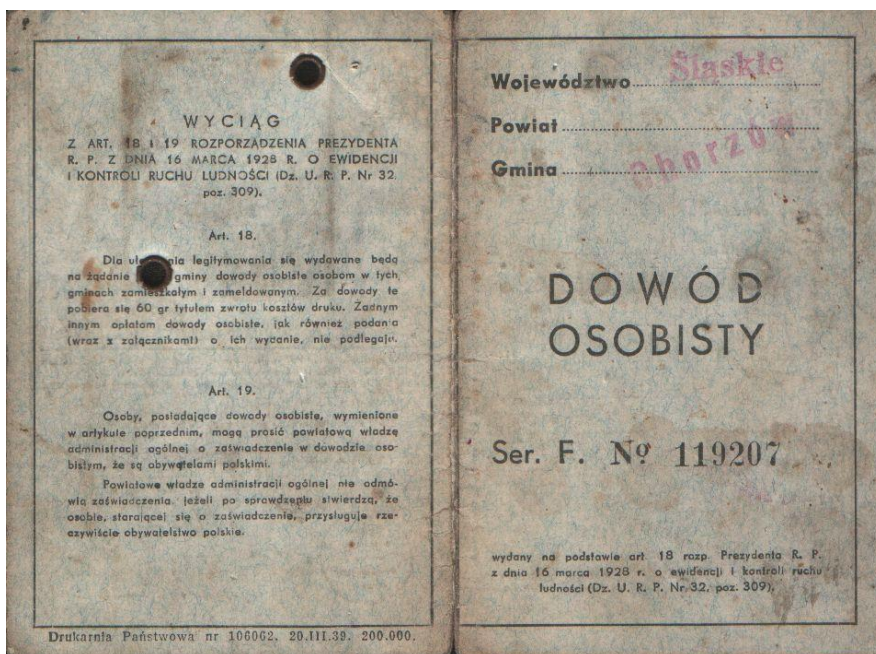


Strona z danymi personalnymi właściciela paszportu dyplomatycznego

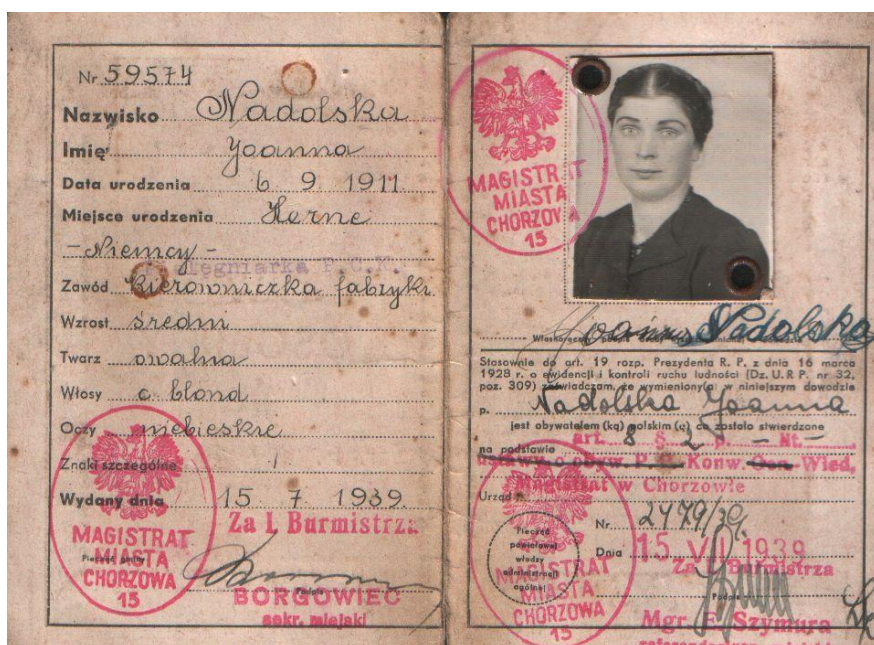


Strona 2 i 3 paszportu dyplomatycznego

## Nowy dowód osobisty wydawany po 1936 r.



Okladka dowodu osobistego



Strony z danymi personalnymi oraz zdjęciem posiadacza dowodu osobistego – ze zbiorów autora

# Stała przepustka graniczna mrg na polsko-niemieckiej granicy

**R y s o p i s — Personenbeschreibung**

Stanowisko lub zawód  
Stand oder Beruf: \_\_\_\_\_

Przynależność państwowa  
Staatsangehörigkeit: *poliska*

Miejsce urodzenia  
Geburtsort: *Łódź - Głota*

Data urodzenia  
Geburtsdag: *9. IV. 1907.*

Wzrost  
Gestalt: *średni*

Twarz  
Gesicht: *owalna*

Barwa oczu  
Farbe der Augen: *niebieskie*

Barwa włosów  
Farbe des Haares: *ciemnobłond*

Szczególne znaki  
Besondere Kennzeichen: \_\_\_\_\_

*Czas przekraczania granicy — od 1 kwietnia do 30 września w godzinach od 6 do 20, a od 1 października do 31 marca w godzinach od 7 do 18.  
Die Grenzübertretszeit — vom 1 April bis 30 September in der Zeit von 6 Uhr bis 20 Uhr und vom 1 Oktober bis 31 März, von 7 Uhr bis 18 Uhr.*

**POLSKO-NIEMIECKI RUCH GRANICZNY  
DEUTSCH-POLNISCHER GRENZVERKEHR**

**PRZEPUSTKA GRANICZNA  
GRENZAUSWEIS**

N<sup>o</sup> *694644/13893*

Ważna do dnia *14 kwietnia 1939.*  
Gültig bis zum ..... 19.....

Oplata: *Podano Złotyżł.*  
Gebühr: \_\_\_\_\_

*Wschód*  
*Wyjazd*  
*Kierownik Posterunku*

\*) Miesiąc należy oznaczyć jego nazwą i cyfrą rzymską.  
Der Monat ist namentlich und durch römische Ziffer zu bezeichnen.

Drukarnia Państwowa nr 103438.

## Okladka stałej przepustki granicznej

Nazwisko i imię  
Name und Vorname: *Zahrndt Gertruda*

Miejsce stałego zamieszkania albo pobytu  
Wohnsitz oder Aufenthaltsort: *Chorzów*

Punkt(y) przejściowy(e)  
Grenzübergangsstelle - n: *Łagiewniki wsch.*

Ważna na pobyt każdorazowo najwyżej przez sześć dni w po-  
Gültig zu jeweiligem Aufenthalt von höchstens sechs Tagen in  
wiatach — powiecie — miejscowościach  
den Kreisen — jem Kreis — Ort — en  
*Bentzen*

Szczególne godziny dla przekraczania granicy  
Besondere Grenzübergangszeiten: \_\_\_\_\_ \*)

**Towarzyszące dzieci w wieku poniżej 15 lat:  
Mitzunehmende Kinder unter 15 Jahren:**

Nazwisko i imię Name und Vorname	Data urodzenia Geburtsdag
1 _____	_____
2 _____	_____
3 _____	_____
4 _____	_____

\*) Należy skreślić, jeżeli dla przekroczenia granicy obowiązują ogólne godziny.  
Zu streichen, wenn die allgemeine Uebertrettszeiten gelten.

Pieczczę urzędowa  
Dienststempel

*Zahrndt Gertruda*  
Własnoręczny podpis (znak ręczny) posiadacza  
Eigenhändige Unterschrift (Handzeichen) des Inhabers

*Chorzów* dnia *11* 1939  
den 19

Pieczczę urzędowa  
Dienststempel

*Chorzów*

## Strona 2, 3 stałej przepustki granicznej – ze zbiorów autora

# Karta cyrkulacyjna



Okładka karty cyrkulacyjnej



Strona 2, 3 karty cyrkulacyjnej – ze zbiorów autora



Karta cyrkulacyjna dokument graniczny na podstawie, którego mieszkańiec woj. śląskiego mógł przekroczyć granicę państwową. Dokument ten został wprowadzony w na terenach plebiscytowych i obowiązywał do wybuchu II wojny światowej. Brak informacji na temat komu tę kartę wydawano i na jaki okres.

Podsumowując należy stwierdzić, że kontrola ruchu granicznego w systemie ochrony granicy państwa II Rzeczypospolitej odegrała istotną rolę. Była źródłem informacji dla wywiadu wojskowego i defensywy policyjnej o osobach przekraczających granicę, co w dużej mierze wpłynęło także na poprawę stanu bezpieczeństwa państwa.

Należy podkreślić, że ruch graniczny w dwudziestoleciu międzywojennym różnił się znacznie na poszczególnych odcinkach granicy państwa. Największe nasilenie przypadało na kierunku zachodnim tj.:

- na granicy polsko-niemieckiej,
- granicy z WM Gdańsk, gdzie bardzo duży udział w strukturze odprawianych osób miał lokalny ruch graniczny (mrg),
- najmniejszy natomiast przypadał na południową oraz wschodnią granicę państwa.

To właśnie dzięki precyzyjnie określonym przepisom możliwe było przeciwdziałanie wjazdowi do RP osób niepożądanych oraz realizacja określonych czynności związanych z procesem kontroli granicznej. Przyjęte wówczas rozwiązania związane z procedurą kontroli paszportowej zawarte w rozporządzeniu ministra spraw wewnętrznych z 1938 r. obowiązują praktycznie w niezmienionej formie do dnia dzisiejszego.

Co ciekawe, wprowadzone ww. rozporządzeniem wzory stempli kontrolerskich obowiązywały w latach siedemdziesiątych. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę także na wzory stampili wizowych z lat trzydziestych, do których ludzaco były podobne polskie stampile wizowe z przełomu lat dziewięćdziesiątych XX wieku.

Mankamentem przyjętych wówczas rozwiązań była wielość podmiotów zajmujących się kontrolą graniczną, gdzie oprócz organów Policji Państwowej kontrolą paszportową zajmowała się również Straż Graniczna oraz Korpus Ochrony Pogranicza. To mogło być zarzewiem wielu konfliktów kompetencyjnych, ale także przyczyną braku koordynacji działań granicznych.

Kontrola ruchu granicznego realizowana przez uprawnione organa była bardzo dobrze oceniana zarówno przez czynniki pań-

stwowe, jak i przez zwykłych podróżnych przekraczających granicę. W dużej mierze wpływ na taką, a nie inną ocenę, miała świadomość funkcjonariuszy zajmujących się kontrolą paszportową, że od dobrze wykonanej pracy zależał wizerunek Państwa Polskiego.

Piotr Kozłowski, Kontrola ruchu granicznego realizowana przez organa Policji Państwowej i Straży Granicznej w latach trzydziestych. Polskie dokumenty paszportowe, w: 80 Rocznica Powstania Straży Granicznej II Rzeczypospolitej, Warszawa- Kętrzyn 2008, s. 97- 138